

Мирјана Менковић*

**ЖЕНСКА ШТАМПА И КУЛТ ЖЕНСТВЕНОСТИ У БЕОГРАДУ
У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА РАТА****
**Часопис ЖЕНА И СВЕТ или о Револуцији растућих очекивања
(Revolution of Rising Expectations)**

Апстракт

Аутор разматра начин на који се модел женствености/мушкости обликује и промовише у Београду (Србији) у XX веку, у периоду између два рата, путем одабране женске штампе и под утицајем великих, пре свега, европских модних центара. Имајући у виду да промена односа међу половима не подразумева само промену става према питању либерализације женске сексуалности, промену става о жени, промену жене и начин на који се те промене рефлектују на однос међу половима аутор прати кроз политичку промену положаја жене и кроз „поруке које шаљу“ одабрани женски часописи.

Кључне речи

Женско питање, култура женствености, женска штампа, мода, процес модернизације.

Сви су сагласни у једном: *женско питање* је најзначајније друштвено питање XX века. Право гласа, право на образовање, право на рад и на боље услове рада, право наслеђивања, *политичке су компоненте* процеса *еманципације жена*, који је тако снажно усталасао управо минули век. Развој *културе женствености, женска стварност, женственост, култ женствености*¹ посебно, *промена модела женствености* (од *женезора*, одређене, пре свега, трима друштвеним

улогама – супруге, мајке и домаћице, везаним за три друштвене институције, брак, породицу и домаћинство – до слободног, „дечачког“ изгледа, децентног и елегантног предратног поништавања стварности, ригидности партизанског и послератног идеала, њу лука (New look), (а)сексуалног излета у „твиги“ (Twiggy) модел, топ-модел и, коначно, предаха под дрветом поларизације, које савремени модни креатори „не секу, већ само поткресују“),² једнакост

* Мирјана Менковић, етнолог, Етнографски музеј у Београду.

** У изради овог рада је коришћена, између осталих, и фотодокументација Музеја града Београда. Најлепше се захваљујемо колегиници Љубици Крстић-Поповац на оствареној сарадњи.

¹ Култура женствености, женственост, универзални атрибут који прати и одређује женски род у домену друштвеног, то јест, женственост као појам који изражава

„поглед на жељено“, а односи се на жену. Петровић, Едит. „Култура женствености“, *Етнологишке свеске*, 6 (Београд, 1985), 51.

² Сви коментари који се односе на развојне линије одевања су направљени на основу: Laver, J. *Costume and Fashion: A Concise History* (London, 1995); *The Cutting Edge: 50 Years of British Fashion 1947–1997* (London, Victoria and Albert Museum, 1996); „Dressed, undressed“ [филм] (Лондон, BBC, 1997).

полова у погледу сексуалних слобода *културне су и друштвене компоненте* процеса еманципације жена, које чине другу, неодојиву страну женског питања. Општа сагласност постоји по још једном питању – да решавање женског питања, то јест процес женске еманципације, игра изузетно значајну улогу у *процесу модернизације* једног друштва. Промена политичког и друштвеног положаја жене показатељ је степена опште остварене друштвене промене и, посебно, промене на плану *односа међу половима*. Истраживања историје моде, односно историје жене скраја XX века, установила су још једну кључну чињеницу – да у XX веку постоје „*очигледне везе између положаја моде, женствености и женских часописа*“.³ „Постоји очигледна веза између појма жене дефинисаног на основу њене одеће и истог појма дефинисаног у оквиру других представљачких система. [...] Ми смо навикнути на одећу и врло рано овладавамо репрезентативним позама, у времену механичке репродукције учимо да пред очима стално имамо одраз из огледала, као да би нас сваког тренутка неко могао фотографисати. То је начин размишљања који су жене из западне културе научиле не само зато што је њихов јавни лик непрестано изложен погледима већ и захваљујући посматрању ликова других жена у рекламама, на екрану, али и на страницама модних часописа.“⁴

Елементи на основу којих можемо тврдити да женски часописи промовишу култ женствености јесу: *теме* – покривају три основне друштвене институције у оквиру којих жена и даље суверено влада (брак, породицу и дом); *периодичност излажења*

– што омогућава континуирано понављање „светих тема“, као што су лепота, младост, заводљивост; „*регрутација чланства*“, која је обезбеђена у једном бесконачном низу – поруке се упућују новим чланицама које стално пристижу (девојчицама у пубертету, младим девојкама, удавачама, невестама, будућим мајкама, младим мајкама, зрелим и средовечним женама, онима у климактеријуму итд); и *заједништво на нивоу групе коју одражавају*.⁵

Потреба за променом и борба за равноправност, право на другачији изглед, на простор деловања и понашања, жени су наметнути исто толико колико су и условљени њеном личном одлуком. У периоду од Другог Царства до краја XIX века, кроз узајамну испреплетеност и повезаност социјалних фактора, технолошког напретка (што *кринолину* и проналазак *анилинских боја* чини модерним у оном смислу у којем се модерност схвата у XX веку), појачаних спортских активности, покрета основаних у циљу реформе костима, развоја кројачке вештине (повезаног са открићем шиваће машине у периоду око 1850) и маркетинга (отварање робних кућа и дистрибуција бесплатних кројева за шивење) изграђују се услови за снажан заокрет у реформи костима, а *мода*, као низ периодичних промена у одевању, постаје снажан покретачки фактор процеса еманципације жене, па и модернизације друштва.⁶ Зато нимало не чуди што мода спочетка XX века има мало тога заједничког, у феноменолошком смислу, с модом скраја века. Захтеви за променом женског костима, као сегмент климе која је водила промени општег положаја жене, тесно су повезани с

³ Breward, Cristopher. *The Culture of Fashion: A New History of Fashionable Dress* (Manchester and New York, 1995), 198.

⁴ Gaines, J. „Fabricating the Female Body“, *Fabrications:*

Costume and the Female Body 3-4 (London, 1992), цитирано по Breward, Cristopher. *Op. cit.*, 198.

⁵ Петровић, Едит. *Op. cit.*, 51-56.

⁶ Breward, Cristopher. *Op. cit.*, 145-181.

борбом за женска права – женским питањем. У духу тих појачаних захтева, Пол Поаре (Paul Poiret) је, инспирисан руским балетом и музиком и вођен ослобођеним и откривеним покретом, почетком XX века створио моду која ће женама кроз цело столеће трасирати другачији пут и направити праву *револуцију на плану женствености*, односно *револуцију модела женствености*.

После Првог светског рата, живот је неповратно исцурио на улице, паркове, природу, плаже. Прелио се и као река натопио жедну постратну трауму. Живот је поново имао будућност, све је добило нови смисао.

Појавио се нови тип жене. „Степенасто ошишана коса, усне и очи истакнуте шминком, хаљине са апстрактним штампаним шарама, од нове, вештачке свиле ’лагане, топле и јефтине, која добро прима и светле боје’, огољени листови и ципеле с високим потпетицама, везане око глежњева, постали су визуелна скраћеница за ’модерну женственост’. Такав начин одевања, инспирисан сасвим различитим утицајима, који су дошли до изражаја, на пример, на Изложби декоративних уметности која је одржана у Паризу 1925. и на којој је приказана својеврсна мешавина егзотичног оријентализма, опасног иконоклазма огољене модернистичке строгости уметничке провенијенције, затим холивудске заводљивости, оличене у узвишеним и тихим гестовима и јакој шминки Глорије Свансон (Gloria Swanson), Тедџе Барраџ (Theda Barra) и младе Џоане Крафорд (Joan Crawford), као и еугенетички мотивисаног истицања гипког, препланулог, спортског тела, које се касније показало као убитачно, нашао је дословни израз у раду модних креатора као што је Коко Шанел (Coco Chanel).“⁷

Облине, женски атрибут који је толико дуго суверено владао, изгубиле су вредност и уступиле место новом еротском идеалу андрогине природе: девојке су се трудиле да изгледом све више подсећају на мушкарце, коса је шишана кратко и степенасто, како би што боље пратила облик главе, јер шешир који приања уз главу („бубикоф“), а који је ушао у општу употребу, није допуштао ношење дуге косе. Као да ни ово, међутим, није било довољно, па је степенаста фризура замењена потпуно кратком, мушком фризуром. Младе жене су заиста личиле на дечакџе.

Нове модне тенденције, нимало склоне класичној Францускињи, за кратко време су значајно умањиле, па и довеле у опасност, доминацију великих париских кућа. Неколико чувених фирми, као што су Дусе (Ducet), Деје (Doeuillet) и Дрекол (Drecoll), које су славу стекле током белепока, морале су да затворе своја врата. Међу њима је био и чувени Поаре, који је само неколико година раније дао изузетан допринос осавремењивању женског одевања. Појавила су се нова имена, међу којима је било више жена – госпођа Жана Пакен (Jeanne Paquin), представница старе фирме која је успела да се прилагоди насталим променама, и Мадлен Вионе (Madeleine Vionnet), која их је са одушевљењем прихватила. Ипак, несумњиво најистакнутија, револуционарна и надасве талентована модна креаторка двадесетих година XX века била је Коко Шанел, која је само неколико година касније добила такмаца, у исто тако интригантној особи каква је била Елза Скјапарели (Elsa Schiaparelli). Оне нису биле само модне креаторке, већ и актери у актуелним збивањима у уметности тог периода – Коко Шанел је била блиска пријатељица Коктоа (Cocteau), Пикаса

⁷ Breward, Cristopher. *Op. cit.*, 181-225.

(Picasso) и Стравинског (Stravinski), а Елза Скјапарели се трудила да „уметност директно уведе у моду“.

Одећа Коко Шанел је одисала новом, свежом елеганцијом, која је и данас једна од парадигми модног одевања XX века, иако је у време свог успона била оптуживана да је у моду увела „добрну одећу радничке класе“. Елза Скјапарели је, са својих 26 радионица, од којих је свакако најпознатија била она у улици Камбон (Cambon), и око две стотине запослених, до 1930. године остварила промет од готово незамисливих 20 милина франака годишње.

Модни бум кратких сукњи, које су 1927. године биле краће него икад, произвођачима свилених чарапа је донео одличну зараду, што се није могло рећи за произвођаче текстила. Била је наглашена тенденција да се сукње продуже, па су први експерименти, како то обично и бива, извођени на вечерњим хаљинама. Измене на сукњама, које су подразумевале дуже уметке са стране, дужи задњи део сукње или чак и шлеп, нису биле прихваћене. Међутим, тридесетих година је сукња ипак почела да се продужава, а линија струка је враћена на уобичајено место. Те су промене пратила и два догађаја која су драматично утицала на светску историју у долазећем периоду – на економском плану, време депресије и америчка економска криза, а на плану политике, Хитлеров успон.

Узани припијени шешир је после пуних десет година напуштен и жене су поново могле да пуштају косу. Обриси сукње су углавном остали вертикални, те су широка рамена и узани бокови, идеал оличен у фигури Грете Гарбо (Greta Garbo), постали идеал сваке жене. Тридесетих година су Холивуд и холивудске глумице били атрибути моде, а Гилберт Едријан (Gilbert Adrian), модни креатор који је дизајнирао за њих, био је један од најпознатијих.

Почетком тридесетих година, нагласак се с ногу померио на леђа, која су у најновијим креацијама била огољена до струка. Чак су и дневне хаљине имале прорез дуж леђа, а сукња је око бокова била затегнута, тако да је, можда први пут у историји, откривала облик стражњице. Гола леђа на хаљинама имају, највероватније, своју предисторију у развоју купаћег костима. Двадесетих година XX века су купаћи костими били изненађујуће скромни – широке сукње и врло мали изрез око врата. Тридесетих година, опсесија спортом, рекреацијом, а сада и сунцем, потребом за сунчањем, достигла је невероватне размере. Тело је требало што више изложити сунцу, па се, сходно тим захтевима, сукња купаћег костима смањила, готово да је нестала, отвори за руке су проширени, а деколте је био знатно дубљи. Коначно се појавио и први купаћи костим без леђа, који на леђном делу није имао ништа већи изрез од вечерњих хаљина тог времена.

И други спортови, осим пливања, почели су да остављају траг на свакодневной одећи, као што су постојале и супротне тенденције – самостални развој спортске одеће, посебно одеће за тенис. Када су тридесетих година у моду поново ушле дуге сукње, одећа за тенис је наставила свој самосталан развој. Тако се 1931. године тенис играо у сукњи-панталонама која је досезала до испод колена, две године касније у шортсу до изнад колена и без чарапа, што је изазвало општу пометњу. Међутим, било је и те како јасно да нова мода има смисла, те је била и опште прихваћена.

И костим за клизање је постао „униформисан“ – звонаста сукња, која је била дужа, скраћена је, а бициклизам, који је престао да буде привлачан за више слојеве, имао је све више присталица, међу којима је било много жена, које су прихватиле шортс као врло погодан одевни предмет за вожњу. Дужина шортса је понекад изазивала коментаре,

али сада то већ није било „непремостиво питање“.

Почетком тридесетих, хаљине су биле узане и равних линија, понекад шире у висини рамена него на боковима. Коса је била припијена уз главу, а фризура је подра-зумевала и малу локну на врату. Главу је украшавао и мали шешир, који је ободом покривао једно око. Дневне хаљине су досезале до половине листова, док су вечерње додиривале стопала. Ношени су огртачи, а болеро је био врло популаран. И вечерње хаљине су се понекад израђивале од материјала који су сматрани погодним само за дневну одећу (вунени и памучни материјали).

Економска криза почетком тридесетих година је утицала на смањивање разлика између одеће различитих друштвених слојева, бар у општим цртама, а и креације великих модних кућа су постале доступне готово свим женама. Пре 1930. године, набављачи, посебно из Америке, куповали су по неколико десетина одбраних модела за своје богате клијенте. Како је царина на увожене моделе достизала и фантастичних 90% од цене оригинала, *шнитови*, односно модели искројени од платна, без царинских дажбина, постали су најтраженија роба. Тако се, захваљујући детаљним упутствима за израду и склапање одевног предмета, поједностављена верзија оригиналне хаљине, чија је цена била и до сто хиљада франака, могла набавити за педесет долара. Други фактор који је имао исте резултате била је све чешћа *употреба синтетичких материјала*. Чак су и девојке запослене у фабрици сада себи могле да приуште чарапе од вештачке свиле.

Пред сам почетак рата, ни модним креаторима ни публици није било јасно који ће модни тренд преовладати. Талас романтизма је вратио, на кратко, вечерње хаљине скраја француско-пруског рата, па чак и кринолину. Било је покушаја да се и корсети

врате у употребу. Дневне хаљине су, међутим, показивале другачију тенденцију. Сукња је била краћа и набрана у сеоском стилу. У лето 1939. године, *Вог* (*Vogue*) је забележио необичну разноврсност модела које су нудиле модне куће. Једино о чему се морало водити рачуна био је стегнут, витак струк, а уколико је то било нужно, могли су се користити и лаки корсети. Рекламне агенције су, закратко, имале пуне руке посла, јер су се женама морале објаснити „предности“ контроле струка уз помоћ корсета.

Развој мушке одеће ка неформалним облицима одевања је тенденција која се запажа још од краја Првог светског рата. Дуги капут се после рата ретко носио, а његов некадашњи ривал, јутарњи капут, могао се видети само на венчањима, сахранама и у неким свечаним приликама. Лонц, који је после 1922. постао краћи и није имао шлиц на леђима, постао је део уобичајене градске одеће. Прслук је изашао из моде, а капутућ с два реда дугмића постао је врло популаран.

Главна промена у мушком оделу која се догодила двадесетих година тичала се ширине панталона. Појавиле су се тзв. „оксфордске вреће“, широке панталоне с фалтама, чије се порекло везује за бављење веслачким спортом, односно ношење врло широких фротирских панталона преко шортса. „Оксфордске вреће“ су се могле видети свуда. Понекад су биле тако широке да је испод њих вирио само врх ципела. Крајем двадесетих година су нестале, мада су панталоне све до краја тридесетих година биле прилично широке.

У исто време, у моду поново улазе пумперике (никербокер панталоне), на које су посебно утицале панталоне за јахање какве су носили коњички официри. Обичне пумперике су после рата кројене на исти начин као и коњичке, а понекад су биле још шире. Нове, врећасте пумперике, назване су „плус четири“ (*plus-fours*) и сматрале су

се посебно погодним за играње голфа. Оне су у потпуности потиснуле старо никер-бокер одело, које ће убудуће носити само старомодни интелектуалци. Овај модел панталона представља и најтипичнију кројачку иновацију створену у међуратном периоду на плану мушког одевања.

Пред сам почетак рата, већина креатора се понашала као да рата неће бити и готово све модне куће су у пролеће 1940. године приказале своје редовне колекције.

На тренутак се чинило као да се ништа није променило.

Обављена истраживања⁸ казују да је Београд после Првог светског рата, у модном смислу, био опчињен Паризом, толико да је име „petit Paris“ било сасвим адекватно. Већ крајем двадесетих година, Београђанка је успевала да у корак прати модна збивања и сада је „на плажу, утакмицу, корзо и бал одлазила беспрекорно одевена“. Током тридесетих година, није више успевала да буде оригинална и каснила је, невероватну, „читаву сезону за модним збивањима у свету тако да се током четврте деценије њен изглед није много разликовао од изгледа припаднице истог сталежа у другим земљама“.⁹

Београд је имао и своје отмено друштво, „beau monde“, које се снабдевало у свим значајним европским модним центрима, „као и у угледним београдским радњама и салонима који су увек били у току најновијих модних збивања“.¹⁰ Током двадесетих и тридесетих година XX века, најугледније радње су били салони Руже Коен, Ребеке Јаковљевић-Амодај, Живке Данкучевић, Ленке Лам Мајер, Шарлоте Алфандари, мадам Грајевске, „Регина Бенвенисти“, „Марусја

Нинковић“, „Наталија Монашевић“, „Милан Стојановић“ и др, а неки од њих, као салони Ребеке Јаковљевић-Амодај и мадам Грајевске, били су у стању да понуде „савршене копије париских модела по цени која је била око десет пута нижа од цене оригинала“. Почетком тридесетих година, београдски салони су почели да нуде и своје оригиналне моделе, а београдски модни креатори „постали су и јавне личности“.¹¹ У другој половини четврте деценије, „Београд је постао прави модни центар [...] почеле су редовно да се приређују пролећне и јесење ревије [...] Београд је добио и модни журнал 'Мода у слици и речи' који је искључиво пратио београдска модна збивања [...], а у Београду је 1923. године отворена и прва радња спортских реквизита на Балкану 'English Sports House'“.¹² И чланови краљевске куће Карађорђевић су имали „исти модни укус као и друге европске династије [...] те су своје тоалете набављали у врхунским париским, лондонским и београдским модним кућама и трговинама, а много мање у Бечу и Берлину“.¹³

Начин на који је женски часопис *Жена и свет* пратио модна збивања у свету и представљао их својим читатељкама пуних петнаест година излажења, 1925–1941. године, говори у прилог изнетих запажања. *Жена* у Београду и другим градовима Србије, али сада и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/ Краљевине Југославије била је, односно, могла је бити обавештена о свим актуелним догађањима у свету моде. Живот је, ипак, много више од моде.

Четвртог фебруара 1925. године, у Београду се појавио женски часопис који није био гласило ниједног женског друштва. Први број

⁸ Поповић, Бојана. *Мода у Београду 1918-1941*, [каталог изложбе], (Београд, Музеј примењене уметности, 2000).

⁹ Поповић, Бојана. *Op. cit.*, 130-131.

¹⁰ *Ibid.*, 131.

¹¹ *Ibid.*, 133.

¹² *Ibid.*, 133-135.

¹³ *Ibid.*, 131.

Сл. 1. *Жена и свет*, јануар 1935.
 Figure 1. *Žena i svet*, January, 1935.
 Fig. 1. *Žena i svet*, janvier 1935.

је објављен у тиражу од 60.000 примерака. Дистрибуиран је широм Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од Марибора и Љубљане, преко Загреба, Карловца, Осијека, Новог Сада, Београда и Ниша, до Охрида и Ђевђелије.¹⁴

У периоду од 1925. до 1929. године, уреднице листа су Јелена Зрнић и Александра Јовановић. Први уредници и власници листа су били Иван Зрнић и Милош Софреновић. Часопис је од 1930. године у власништву породице Грегорић, па је и први одговорни уредник у том периоду био др Павле Грегорић. Као уреднице су се смењивале Марија, Анастасија-Заза и Иванка Грегорић. Кратко време, часопис је самостално уређивала

¹⁴ Stefanović, S. „Ženska štampa: Žena i svet 1925–1941“, *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka 2* (Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 1998), 409.

¹⁵ О концепцији листа је забележено и да је урађен по

Марија Грегорић, или у сарадњи са Зором Станојевић. Власник листа је од 1940. године била Марија Обрадовић.

На почетку се лист није концепцијски много разликовао од *Илустрованог листа*¹⁵, у оквиру кога се, као додаток, и појавио први број *Жене и света*.¹⁶

На насловној страни првог броја је објављена фотографија Њ. В. Краљице Марије. У периоду у којем лист као уреднице потписују Јелена Зрнић и Александра Јовановић, насловне стране су посвећене било темама из традиционалне културе, било познатим личностима или члановима владајуће династије, који се фотографишу у народним ношњама Краљевине (нпр. Њ. К. В. Олга у српској народној ношњи из Призрена [бр. 7, 1926]; српске народне ношње из околине Скопља, снимак Етнографског музеја у Београду [бр. 8, 1926], значајне чланице неког женског удружења). Са променом уредничког пара, насловна страна часописа је украшена изванредним модним илустрацијама рађеним у акварелу, које су нажалост ретко потписиване.

Јелена Зрнић је 1930. године покренула месечник *Женски свет*, који је концепцијски веома личио на *Жену и свет*. Лист је угашен 1934. године, а *Жена и свет* о томе пишу у броју 2 за 1935. годину: „Сматрамо за потребно да вас обавестимо, да је по пријатељском споразуму закључено између власништва нашега листа и власништва ’Женског света’ одлучено да од јануара месеца ове године престане да излази ’Женски свет’ [...] Овај споразум учињен је после утврђене чињенице да је за данашње наше прилике сувишно имати два слична листа [...] Ми се надамо да

узору на немачке часописе из тог периода, највероватније *Elegante Welt*, који је излазио у Берлину од 1913. до 1941. године, Поповић, Бојана. *Op. cit.*, 58.

¹⁶ Stefanović, S. *Op. cit.*, 409.

Сл. 2. *Жена и свет*, фебруар 1935.
 Figure 2. *Žena i svet*, February, 1935.
 Fig. 2. *Žena i svet*, février 1935.

ће све наше жене пригрлити **'Жену и свет'** једини наш женски лист (подвукла М. М.) [...] Од својих драгих читатељки очекујемо да својски пораде да **'Жена и свет'** уђе у сваку кућу. Тамо где су се до сада налазили страни листови мора бити **'Жена и свет'**! Јер зашто куповати стране листове кад имате **'Жену и свет'** која не само да је боља од многих сличних страних листова већ и много јефтинија. Чувајмо и помажимо своје!"

Прве и последње две странице листа су посвећене догађањима забележеним фотографским апаратом – чланице женских удружења, спортска такмичења, холивудске звезде и сл. На осталих шездесет страница, часопис је својим читатељкама нудио најелегантније оригиналне моделе из реномираних модних кућа, свет моде и друштвену хронику са, најчешће, актуелним спорским догађањима, написе о краљевској

породици, пробране чланке везане за жене и њихова интересовања, посебно: шта је то *модерна жена*, текстове о браку, о односима у брачној заједници у ситуацији видно измењеног друштвеног положаја жене, о реалним проблемима проистеклим из новонасталих друштвених односа, о току остваривања политичких и социјалних права жена, о раду женских удружења; затим: *рубрике посвећене младима*, о здрављу, књижевна дела, изреке, поуке, туђе мисли, зрнца мудрости, остале разне белешке (афирмација традиционалне културе кроз приче о разним изобичајеним одевним предметима, па је тако за лист писао и Никола Зега, кустос и директор Етнографског музеја у Београду); обавезно: белешке из домазлука и писма и одговоре уредништву, као и простор посвећен рекламама.

Оно што лист чини посебно интересантним јесте да ***Жена и свет*** јавно промовише став својих читатељки. Користећи институцију јавног мњења, путем анкета, ***Жена и свет*** тражи од својих читатељки да говоре о себи, коментаришу, пишу шта желе, шта воле, чему се надају, од чега страхују. Наравно, лист својим коментарима и сугестијама ток размене са својим читатељкама каналише у правцу за који процењује да је најприхватљивији и најпожељнији, не устручавајући се да пласира и сасвим опречне ставове о врло деликатним питањима (понашање жене, брак). Мали уступак женском јавном мњењу у Србији (Југославији) се прави преношењем текстова из стране штампе – уколико се ради о сувише деликатним питањима. Прва таква анкета је била „О браку“ (бр. 4, 1926), потом „О женама и праву гласа“ (бр. 7, 1926), затим „А какав роман ви волите госпођо?“, односно „Кад жена пише, да ли она више но човек исповеда свој живот?“, или „Да ли се кајете што сте се удали?“, и „Да ли бисте се радо

удали?“. Посебно су интересантна питања везана за *запослену жену*, *дилему посао/кућа*, и *ангажовање жена у политици*.

Како се ради о периоду интензивног откривања и пропагирања тела, активности, неге и лепог и здравог изгледа, козметички савети и естетска хирургија налазе своје место, а дневна подела на рад и доколицу открива свет забаве и астрологије који *Жена и свет* нуди. Наравно, да ништа не би недостајало у „једином женском часопису“, 1930. године *Жена и свет* је почела да објављује и обавезан бесплатан кројни лист, шнит.

За часопис су писали професори универзитета, лекари, књижевници, јавни радници – др Ксенија Атанасијевић, др Стеван Иванић, др Коста Јовановић, др Владимир Петковић, др Јулка Хлапец-Ђорђевић, проф. Боривоје Живковић, др Стеван Марковић, др Коста Павловић, др Александар Костић. Поред уредница, текстове су потписивали и Зорка Јанковић, Полексија Димитријевић-Стошић, Вера Павловић, Павле Драгутиновић, Милица Михајловић, Гордана Јовановић, Катарина Хауг, Стојана Живадиновић, а изванредан број сарадника је писао под псеудонимом (Николета, Владислав Други, Брандим, Алмира и сл).¹⁷

У складу са оним делом опредељења по којем се *Жена и свет* не разликује од било ког женског листа, нуђени су, поред забавне лектире, и потребна стручна помоћ као и савети за све прилике домаћег и друштвеног живота.

У првом броју (1925), у уводној речи, Јелена Зрнић пише: „Срећно вам ново лето миле сестре, широм целе наше лепе земље! Нека вам донесе здравље и благословен рад! Дао Бог и срећа да, удруженим снагама, ведрог чела и топла милостива срца, све наше жене

Сл. 3. *Жена и свет*, мај 1935.
Figure 3. *Žena i svet*, May, 1935.
Fig. 3. *Žena i svet*, mai 1935

притекну у помоћ тамо где ваља помоћи, да ублаже где боли, да ободре где је колебања; то је прво. А шта ми хоћемо, шта ми желимо, шта нам треба, то ћемо показати својим радом у дому, у друштву, у држави. Овај часопис покренут је првенствено са најискренијим смером да кроз њега наше жене: Српкиње, Хрватице, Словенке, покажу куда тежи жена наша три удружена племена и шта њој треба и од великог културног света ван њене постојбине [...] Сестре будимо сложне! Заједничким прегнућем лакше ћемо доћи до остварења својих жеља, које су велике и чудесне као свет.“

Овај, више поклич него чврст и јасан став Јелене Зрнић у погледу концепције листа наговештава сву драму заједничке авантуре

¹⁷ Stefanović, S. *Op. cit.*, 412.

Сл. 4. Италијански посланик са супругом напушта изложбу у павиљону Цвијета Зузорић. Александар Симић, Београд, око 1935 (Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).

Figure 4. The Italian ambassador with his wife leaving an exhibition at the Cvijeta Zuzorić pavillion. Aleksandar Simić, Belgrade, c. 1935 (Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).

Fig. 4. L'ambassadeur italien avec son épouse quitte le pavillon Cvijeta Zuzorić. Aleksandar Simić, Belgrade, c. 1935 (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

зване југословенска држава у XX веку – нова држава, различити културни и економски оквири из којих пристижу читатељке, и, поврх свега, потреба за стварањем нове жене, модерне – довољно своје, довољно препознатљиве за жене сва „три удружена племена“ и довољно светске. Сувише велики залагај, за који, истини за вољу, ентузијазма има довољно.

Оно у чему лист *Жена и свет* није могао концепцијски да погрешно било је *нуђење сада сасвим комплетног европског/светског модног обрасца за угледање*. Зато помало чуди коментар објављен у другој години излагања листа (бр. 2, 1926): „Нашто само да наша жена буде копист моде, елегантно живинче, помодарка за спрдњу, једна балканска прециоза, жена која само сневаче да засени шиком, без и да помишља мало на свој духовни живот?“

Све што је лист на плану одевања чинио за своје читатељке треба схватити као напор да управо не буде онако како аутор текста пише. У сваком случају, „језик одевања“ представљен у листу *Жена и свет* садржи, пре свега, опште информације о линијама, бојама, тканинама, кројевима, обради и украшавању сваког појединачног дела одеће, као и о свим пратећим модним детаљима. Друга, специфичнија врста обавештења, односила се на формулацију правила селекције и комбиновања делова одеће да би се створиле прикладне тоалете за:

- *одређене сезоне* (нпр. у мушкој одећи је важило правило да се сламни шешир, без обзира на стварне климатске услове, носи од 15. маја до 15. септембра);
- *одређене прилике у току дана* – дневна, преподневна, улична, радна, спортска (неформална); поподневна – за шетњу, нарочито за посете (полуформална и формална); вечерња – за вечере, позориште, концерте, забаве, балове (формална и строго формална); свечана – прославе разних врста у дневним и вечерњим приликама, за празнике и сл. (строго формална); ритуална – за венчања, жалост (строго формална);
- *одређено доба старости и, код жена, брачно стање и радни статус* – *запослена/домаћица* (млада девојка,

удата жена, старија жена) (подвукла М. М.);

- *посебне физичке карактеристике* (пунија, мршавија, светлог тена и косе итд.).¹⁸

Примера је у изобиљу, неки су дати као илустрација „модног диктата“ коме је требало да се подвргавају и читатељке листа *Жена и свет*: „Костими за пролеће – елегантан костим од угасито плаве, тегет драпеле, блуза од белог крепа, кравата жуто зелена; костим од сержа, ’боа де роз’, са блузом од беж-крепа на којој је црна кравата [...] Практична дневна тоалета – мантил од вунене тканине (каша), са порамком (псецом) и порубима који се провлаче кроз маркиран појас; хаљина од креп-дешина право кројена са појасом од јеленске коже и додатим полама [...] За дансинг – хаљина од свиленог ружичастог муслина, ’ибис’, инкрустација од сребрне чипке, пантљика извезена кристалним цевчицама; хаљина од оранж муслина особито проста кроја, а шик; сва елеганција је у лепим наборима [...] Париски шик – хаљина-туника од белога жоржета, везена свилом, отвара се на фуру од fine беле чоје; дугачак отворен жакет од беле чоје, везен свилом, украшен белом неуковрченом ’монголи’ [...] Најмодернији шешири – меки шешир од тафта, банана са сламним апликацијама; сламни шешир украшен велурском пантљиком; шешир од црног сатена, пантљика ружичасто гро-греп и седефска ружа [...] Модерно рубље – гарнитура са грчким мотивом, разне принадлежности интимне женске тоалете, модерно изведене“ (бр. 2, 1926); „[...] Тајери са прсницима – веста од жутога каша, прсник и беж сукња од каше марон, стрелице и штеп; тајер од црне фај, који је особито елегантан

Сл. 5. Др Анка Суботић, Лондон, 1939 (Музеј града Београда, Албум Суботић, I).

Figure 5. Dr. Anka Subotić, London, 1939 (The Belgrade City Museum, Album Subotić, I).

Fig. 5. Dr Anka Subotic, Londres, 1939 (Musée de la ville de Belgrade, Album Subotic, I).

већ и зато што је прсник од свиленог рипса жућкасте (крем) боје“ (бр. 4, 1926); „[...] За плажу – костим од тегет тафта пике, кеп тегет постављен белим са белим инкрустацијама при дну и великим оковратником; костим од белог и црног жерсеја са кожним појасом и шифром“ (бр. 7, 1926); „[...] Најновије – летња хаљина од дезениране материје, сукња са уметнутим полама, жабо манжете и оковратник од беле свиле; летња хаљина од вуненог жоржета, основа је плава са белим

¹⁸ Прошић-Дворнић, Мирјана. *Одевање у Београду од 1878. до 1915. године* [необјављена докторска

дисертација], (Београд, Филозофски факултет, 1984), 589-590.

бобицама, оковратник од беле чипке... За август – хаљина за лето од креп-дешина боје плаве, ситни порупчићи су у облику полумесеца и дају леп утисак, крагна манжете и жабо су од чипке“ (бр. 8, 1930); „[...] Огртачи за купање – јутарњи огртач од бриселске свиле рекламира манекенка [...] За младе домаћице – врло практична хаљина од полу делина за кућу украшена са туа де суа; бела платнена кецеља опшивена карираним зефиром“ (бр. 10, 1930); „[...] Последњи модели балских хаљина – комбинована хаљина од тамно зеленог сатена и сребрнастог ламеа; хаљина од црног мат крепа украшена везеним мотивима од шљокица... Спортски костими и комплети“ (бр. 1, 1935); „[...] Нови модели пролетњих хаљина за канцеларију“ (бр. 2, 1935); „[...] Модерне су хаљине са струковима који подражавају болеро или жакетић“ (бр. 4, 1935); „[...] Мода пругастих и карираних тканина“ (бр.7, 1935); „[...] У знаку звонасте линије [...] Мода вертикалних линија [...] Енглеска мода за запослену жену [...] За пуније [...] Пре подне [...] После подне“ (бр. 1, 1938); „[...] Док смо у кухињи [...] Када послујемо по кући [...] Љубимица моде – спортска хаљина [...] Изјутра – пре подне – по подне – увече [...] Практична мода за запослене“ (бр. 7, 1938); „[...] Париз предлаже [...] Враћамо се жоржету, тафту и кашмиру [...] Берлин предлаже“ (бр. 10, 1938); „[...] Мода америчке жене [...] Будућим мајкама“ (бр. 12, 1938).

Жена и свет је у 1926. години умео да пропрати, до карикатуре, *моду која је променила све*, моду смокинга у женској моди, алудирајући да се „Г. и г-ђа Х. уопште не разликују!“ (бр. 5, 1926). Свет женске моде је пратило и обиље текстова о нези тела, неговању косе, посебно, о модерном че-

шљању у Београду – од полу „бубикопфа“ до потпуно мушке фризури, о козметици, пластичној хирургији, бризи исказаној за запослену жену и сл.

Мушка мода, иначе ван света женских часописа, ни у листу *Жена и свет* није добила већи простор – нпр. „Саветујте, Госпођо, вашем супругу, из пера једног од најкоректније одевених Паризлија, Пјер де Тревиера“ (бр. 4, 1926), или „[...] Мушка страна са пицамама и домаћим капутима“ (бр. 12, 1938).

За крај казивања о страницама посвећеним моди и модном диктату, поређења ради, наводимо да „потрошња индустријског текстила у Југославији 1939. године не прелази 9 м. платна и један ипо пар чарапа!“¹⁹

Странице посвећене моди су морале на неки начин бити потврђене и кроз оне посвећене друштвеној хроници и догађањима, јер, треба конкретно проверити колико жене заиста прате упутства и препоруке свог омиљеног женског часописа. Зато су на страницама предвиђеним за фотографију обавезно објављиване и слике са последњих балова, хиподрома, или каквих других популарних места за окупљање вишег сталежа, праћене следећим текстом: „Лево: г-ђа Вера Мил Поповића инжењера из Београда. На балу Јадранске Страже у хаљини од шљокица боје циклама, а сребрнасти цветови су рађени од белих и црвенкастих перли, у виду крљушти од риба [...] г-ђа Милошевић на балу Јадранске Страже у хаљини од велура боја рубин, са крзном [...] Десно: г-ђица Дусе на балу Џокеј-Клуба у хаљини од седефастих шљокица [...]“ (бр. 2, 1926). „Прве трке у овој сезони биле су, у исти мах, и једна ретка смотра престоничког елегантног света. Наш фотограф (Вл. Бенчић)

¹⁹ Marković, J. Predrag. *Beograd i Evropa 1918–1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda* (Beograd, Savremena administracija, 1992), 70-71.

Сл. 6. *Хазена Југославије*. Дописна карта, око 1940
(Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).
Figure 6. *Yugoslav hazena* (girls' ball game). Postcard, c. 1940
(Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).
Fig. 6. *Hazena de Yougoslavie*. Carte postale, c. 1940
(Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

снимао је у циљу да покаже грацију наших београдских лепотица“ (бр. 4, 1926).

Почетком двадесетих година Србија/Југославија не заостаје у откривању музике и плеса – „после ванстепа, чалстрона и фокстрота, стигли су и андалуз, блекботом и банана слајд“²⁰ – и у упражњавању спорта: „Спорт је постао страст, пасија једног дела омладине који у њему данас гледа главни смисао свог живота [...] он је заменио сваки други озбиљнији друштвени интерес, постао фетиш, идолопоклонство, култ који апсорбује целокупну животну пажњу и сав интелектуални и духовни рад“.²¹

Спортске манифестације у виду такмичења, које су пре Првог светског рата у

Србији, посебно у Београду, имале тек по коју стотину или највише две до три хиљаде посетилаца и исто толико заинтересованих, после рата су добиле више десетина, па чак и преко сто хиљада посматрача, као и до неколико милиона поклоника. Фудбал је први „ухватио корене“ у Србији, а први међународни сусрет је одигран 1919. године, са екипом савезничке мисије. У Београду су у периоду између два рата гостовали и чешки, француски и енглески фудбалери.

Кошарка се први пут играла 1923. године, и то у дворишту Друге мушке гимназије, а први боксерски клуб, „Вожд Карађорђе“, основан је 1921. године. Игра се и једна врста женског рукомета, хазена. У Кошутњаку се

²⁰ *Ibid.*, 71.

²¹ *Ibid.*, 73.

игра голф, а на Сави се отварају јахтинг клубови. Прва ватерполо утакмица је одиграна 1926. године, а 1932. је у Београду одржано европско првенство у веслању. И аутомобилизам има своје фанове.²²

Жена и свет редовно доноси извештаје са спортских такмичења – са турнира за жене за првенство Србије у тенису из 1926. године, на коме је победила г-ђа Гостиш из Загреба (тенис се све до 1925. много више играо у Загребу него у Београду), са јесењег тркачког састанака у Новом Саду и са ловачке трке за даме, на којој је „награда дата у поклонима“, или са велосипедске утакмице за даме у Великом Бечкерек (Зрењанину), на којој су прву награду добиле сестре Петровићеве из Кикинде.

„*Идеал 42*“ 1926. године и како га стећи, то јест, како доћи до струка обима 42 цм, читатељкама листа се препоручује на исто тако „сликовит“ и богат језички начин као што се то чини у описивању модних детаља. Дакле: „Правити крушку“ значи држати се на рукама, са главом на ниже, т.ј. окренути се ’тумбе’ [...] Можда имате рупе у раменима, удубљења у деколтеу – то се зове ’сланик’ [...] испунићете ова удубљења ако их редовно будете притискивали рукавицама за трљање [...] натопљеним хладном водом [...] ’Нагло буђење’ – избаците бисту десет пута унапред [...] ’На путу врлине 1903’ – наместите руке испод бедара и ногама правите покрете као да притискујете педале на велосипеду [...] ’Вилинске маказе’ – исти положај [...] ’Алах је велики!’ – опружите руке унапред као да их избацујете [...] ’Нимфа на сунцу’ – пужење на рукама са издигнутом главом [...] ’Козак’ – десет пута чучните [...] ’Нижински’ – размакните ноге играјући и опет их саставите

[...] ’Обесхрабрена’ – дићи руке небу и опет их спустити, десет пута [...]“ (бр. 7, 1926).

Да је мушки део популације постао „обесхрабрен“ оволиким бављењем женскиња спортом сведочи и текст из броја 2 за 1935. годину: „Против спорта, у вези са женом, ми немамо савршено ништа [...] Али, треба нагласити нешто – жена може и треба да гаји спорт, али треба врло добро да зна да спорт не гаји жену, да спорт убија њену женственост [...] Јер жена мора да буде и да остане жена. Примањем мушкарчевих особина, које долазе упоредо са спортом, жена губи много од онога што је битно код ње. Она губи своје најглавније обележје, своју највећу драж, па ако хоћете, и највише од своје привлачности. Жена без женствености није жена. – Она то мора добро да зна“.

Како постати модерна жена, лист *Жена и свет* је јасно сугерисао својим читатељкама кроз модна збивања, примерима представљеним у друштвеној хроници, спортским активностима, али, шта је још модерна жена у Србији/Југославији у периоду између два рата морала да зна, односно, *шта је модерна жена* виђена очима најшире читалачке публике, тема је којој часопис посвећује огроман део простора. И одмах, на почетку, у броју 4 за 1926. годину, ограничење: „Ово друштво спрема нам једну генерацију добрих домаћица и честитих служавки [...] Поред свих данашњих борби да жена буде равноправна човеку, ипак је јавно мишљење и убеђење да жена треба да остане жена“.

Да жена може да буде „више и од човека“ лист је илустровао серијом примера о различитим успесима жена из земље и иностранства – „прва наша госпођа која је одликована Легијом части и примљена

²² *Аутомобил у Београду 1918-1941*, [каталог изложбе], (Београд, Историјски архив Београда, 2002); Marković,

J. Predrag. *Op. cit.*, 70-73.

Сл. 7. *На песку*, мај 1932 (Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).

Figure 7. *On the Sand*, May, 1932 (Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).

Fig. 7. *Sur le sable*, mai 1932 (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

код Председника Француске Републике је г-ђа Лепосава К. Христић, супруга бившег посланика наше државе у Цариграду, Риму и Паризу, и данашњег врло поштованог хроничара 'старог Београђанина'“ (бр. 2, 1926); „г-ђица Марија Марвент, жена која се бави науком, задивила је цео свет својим неустрашивим подвизима...“ (бр. 11, 1926).

Подстичући своје читатељке да јавно полемишу и износе своје ставове, у једној од обављених анкета – „Да ли госпође воле да читају сентименталне романе?“ – *Жена и свет* наставља тему о модерној жени и у суштини нуди и добија различите одговоре на питање *шта жена очекује од живота и од мушкарца* (бр. 9, 1926). Па тако: „Модерна жена не мари за сентименталност у чему богома има право. Она чита књиге које умеју да освоје, а кад се тиче освајања, тиче се снаге. Она хоће ... физичкога, опипљивога, стварнога, мушкога – тако нешто! [...] Модерна жена носи косу дугачку четири сантиметра и смокинг, она

личи, као сестра на своју прабабу. О! [...] Колико су неукусни психолози који верују да виде еволуцију у женској души. Спољашност се мења, унутрашњост је непроменљива [...] Ја држим да нема 'модерне жене', већ данашњих жена, које су утолико различније уколико је њихова култура одмакла, њихово развиће интензивније, њихова делатност грозничавија [...] Кицош мушкарац се женама не допада, што им то личи на мекуштво, женскост [...] Жене воле храброст, ритера [...] За љубав, јунаштво и ритерство некога човека, кажу данашњи хроничари, има друго мерило – дубок цеп, добар авијатичар, цокеј, добар шофер, филмски глумац“ (бр. 8, 1930). „Данашње време тражи одређене типове, који се копирају. Свакога дана (жена) губи нешто од личнога ја само из тог разлога да би постали сличнији моментално модерном типу жене. Ово копирање упропашћује, јер модел који се изабере за пример, остаје често врло далеко од циља ради којег је изабран. И замислите

колико нежности, колико снова изгубљено је на тај начин код једне модерне жене“ (бр. 9, 1935). „Писмо срећне жене која саветује остале: за срећу на земљи је потребно само имати једноставне жеље, срце нежно и скромно“ (бр. 10, 1935). „Жене много говоре о њиховој еманципацији. У последње време чује се само лозинка: 'Независност и слобода'. То сигурно није за осуду [...] али, зар се човек не мора замислити, кад непрестано слуша како жене обожавају слободу. Слобода се састоји у томе: сама у јутро отићи, сама се навече вратити, сама располагати са својим новцем и временом и свуда владати својом вољом. Али, може ли и срце остати слободно? А ако је срце слободно, да ли је у томе срећа? Ништа на свету није жалосније од једног усамљеног срца. Свака жена очекује нешто, нада се или има неки бол. Ради тога немојте бити независне. Ваше срце не тражи слободу!“ (бр. 10, 1935). „О блазираној жени [...] данас смо начисто да то није нов 'образац' жене, већ једно схватање живота [...] човек би радо помутио тај чудни себични мир, који зрачи из 'блазиране жене““ (бр. 1, 1938). „Не бојте се лепих жена [...] ружних жена нема, а ако их има саме су криве што су ружне постале [...] свака жена треба у себи да чува и негује оно што чини њено духовно биће, оно што је издваја од других, оно што је нашао у њој вољени човек. А он јој је, искрен свакако, и казао шта га је њој, вољеној жени привукло“ (бр. 7, 1938).

У периоду између два рата, модерна жена у Србији/Југославији има још понеку недоумицу – како разрешити „вечиту дилему“ – шта је боље за жену, професија или домаћинство? А ... бављење политиком? „Економски разлози налажу да жена ради [...] Али увек је главно: бити супруга и мајка [...] Рад не сме штетно утицати на брак, жена мора да зна како се одржава кућа, господари, добро кува [...] живот се мора организовати

на најрационалнији начин“ (бр. 9, 1935). „Погрешно је мишљење да запослена жена не жели кавалџерство“ (бр. 1, 1938). „Жена тиме што се бави политиком не мора значити да се она удаљује и занемарује кућу и своју породицу. Као што год мушкарац поред свог свакидањег посла може да се без штете бави политиком, тако исто и жена може“ (бр. 11, 1926).

Анкете и текстове посвећене размишљању жена о свом положају у друштвеној клими нове државе прате, неминовно, *размишљања о браку*, која сада из другог угла осветљавају *мушко-женске односе*. Као што се уређивачка политика или поимање модерне жене преламају између традиционалног и модерног, тако и недоумица прожима размишљања о браку. „Један одговор уметнице: Где је потребна слобода духа, где се све зида на тој слободи, на шансама независности, брак је једна оловна обавеза“ (бр. 4, 1926). „Љубав и брак су два пола која се одбијају. Довољно је да се појави какав старац са дубоким цеповима који се воле, па да највећа идеалискиња учини такву 'великодушност' [...] и даље, иста: данас кад је најраспрострањенија религија – материјализам и највећи идол – новац, љубав служи само као средство да се постигне циљ, а кад је циљ већ једном постигнут, расплине се истерујући на површину све последице раније покриване лажи“ (бр. 11, 1926). „Кад већ морам да се удам, гледаћу да се удам што боље, а свој однос према мужу подесићу тако да будемо обоје задовољни, а то је главно [...] Љубав као услов среће у браку, па баш и не мора“ (бр. 8, 1930). „Жена треба да буде начисто са мушкарчевим појмовима о љубави и браку. Многе жене су у том погледу у великој заблуди и уљуљкују се у илузије које доцније доносе велика разочарења“ (бр. 1, 1935). „Само када се брак постави на основу поверења и слободе он може да буде пријатан и сталан. У противном су несугласице и раз-

мирице неминовне [...] Дужност долази испред љубави [...] Без материјалне основе, без сталожности у породичном животу и без многих других услова, и највећа љубав губи своју драж и не може да буде дуготрајна“ (бр. 5, 1935). „По мишљењу модерних психолога пријатељство између мушкараца и жене је могуће. Главни услов тога пријатељства је да Ерос не буде уклоњен, али да не долази сувише до речи“ (бр. 7, 1935). „Ни један човек, ма какав он био, не заслужује да једна жена пође с њим кроз живот, везан ланцима предрасуда и конвенционалне лажи!“ (бр. 9, 1935). „Нигде није потребно уложити више труда, добре воље, одрицања, пожртвовања и добронамерног разумевања, као у браку“ (бр. 5, 1938).

Наравно, уз обиље других тема које треба да помогну супружницима, а све под девизом „Само не ћутите!“, расправљана су и питања из „сексуалне педагогике“, али сада то није „стидљива“ тема, јер таквих као да више и нема. Отворена је широка јавна дебата о друштвеном положају жене, о томе шта јој треба, шта жели и шта друштво очекује од ње. Зато, иако се истиче да „Женско питање у нас иако не изгледа на први поглед да је важно у ствари је основно питање које се има решити правилно ако желимо напредовати, ако желимо да стварамо своје културне вредности“ (бр. 3, 1934), можемо рећи да је *тежиште, ипак, са политичке и социјалне еманципације пребачено на друштвени план. Велика амортизација за, и даље, врло неповољан политички и социјални положај жене је увелико у току.*

У броју 9 из 1926. године, неко је приметно да су „мушкарац и жена у рату били једнаки и да је остварено велико пријатељство, али, после рата, она је и даље обесправљена“. Смисао женске борбе „у данашњици је борба за друштвену целину [...] Својим учешћем у јавном животу, она жели да остане жена и

да таква, оплемени, хуманизује све људске односе и установе“ (бр. 8, 1938).

Ове речи звуче као „хватање за сламку“, имајући у виду да је лист *Жена и свет* у броју 12 за 1926. годину писао о расколу у Народном женском савезу, који је у том моменту окупљао 325 женских друштава, коме је председавала г-ђа Лепосава Петковић, а покровитељ била краљица Марија. Тада формирана Женска заједница објавила је свој Проглас под слоганом „Кроз уређену кућу у парламент“, а не, како се залагао добар део чланица Народног женског савеза, „Кроз парламент уређивати кућу“. Ову девизу је заступало и Београдско женско друштво, најстарије женско друштво у српском народу, али и на простору нове југословенске државе. Београдско женско друштво је означено и за духовног вођу расцепа. Тада дата оцена о друштвеној сцени и понашању чланица женских друштава, које је упоређено са понашањем мушкараца на јавној сцени, дубоко је актуелна и данас: „Разуме се, да при свима расцепима партија и разних удружења и организација, у колико долазе они из размимоилажења погледа, убеђења и схватања њихових циљева и рада, не мање су ови расцепи последица личних мржњи и личних амбиција [...] За жалост, можемо рећи да су личне амбиције још тако силне код свију људских бића, да их се не могу одрећи ни пред каквим вишим идеалима. И наше политичке прилике биле би куд у камо сређеније и на нашу намучену земљу корисније, да је у њима мање онога личнога [...] 'Помакни се ти, да седнем ја', толико много одузимају од снаге и од енергије наших способних људи и вођа, да за добро отаџбине остаје само четврти део те снаге док три четврти одлази на политичке интриге и зађевице [...] Ми жене, изгледа, да нисмо хтеле, или нисмо могле, да се у томе погледу издигнемо изнад мушких“ (бр. 11, 1926).

Сл. 8. У београдском модном салону. Аутор непознат, Београд, око 1930 (Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).
Figure 8. *At a Belgrade fashion salon.* Author unknown, Belgrade, c. 1930 (Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).

Fig. 8. *Dans un salon de mode de Belgrade.* Auteur inconnu, Belgrade, c. 1930 (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

Иако *Жена и свет* и после раскола, за све време излагања, редовно доноси саопштења о раду женских друштава,²³ тешко је отети се утиску да на тај начин целој југословенској заједници није послата јасна порука о даљим могућим путевима друштвене еманципације

²³ „Пада веома у очи да мало старије Госпође раде социјално и културно, са много више пожртвовања, но млађи нараштаји дама“ (бр. 2, 1926) – коментар је који карактерише рад женских друштава у периоду између два рата. *Жена и свет* пише, између осталог, о раду: Одбора Кола српских сестара у Травнику, Босанској Дубици (1926); друштва Домаћица и Мајка из Београда (1926); управе београдског Гајрета „Осман Ђикић“ (1926); Женске подружнице из Мионице (1926); Посестрима, просветног и привредног женског друштва

жена. Политичка еманципација жена је, и због овог чина, изгубила на свом значају, а процес утапања различитих културних, економских и менталних оквира показао се као врло тежак и (готово) неизводив посао.

Од осталих животних проблема који притискају жене Србије и југословенске заједнице, у серији чланака под називом „О палима“, 1926. године, *Жена и свет* посебну пажњу посвећује проблему либерализације женске сексуалности и проблему проституције. Подаци за Београд, из периода тридесетих година, говоре да је у женској популацији било 81,44 % писмених и да је број студенткиња, у односу на број из 1929. године, у овој деценији готово удвостручен (са 13 % на 22 %), по чему се Београдски универзитет приближио француским, на којим их је било 25 %.²⁴ У периоду двадесетих и тридесетих година, утврђено је да је смањена величина породице и повећан број развода, што се доводи у директну везу с процесом еманципације жена. Највећи талас развода је захватио Београд 1922/1923. године, и он се учетворостручио у односу на период пре Првог светског рата. Београд у 1925. години носи неславан југословенски рекорд по броју развода бракова.²⁵ Још један драматичан показатељ процеса „еманципације“ је смртност младих жена при илегално обављеним абортусима, која се у Београду тридесетих и четрдесетих година попела на готово 60 %. Друштво је реаговало тек на овај, индиректан, негативан показатељ, односно

из Вуковара (1926); Скупштине Женског покрета, која се, као и Скупштина Удружења универзитетски образованих жена, одржавала у Женском клубу у Београду (1935); друштва Српска мајка, које је 14. априла 1935. године одржало добротворну продају под почасним председништвом Њ. К. В. Кнегиње Олге; Скупштине Београдског друштва (1935); Скупштине Лиге жена за мир и слободу (1935) итд.

²⁴ Marković, J. Predrag. *Op. cit.*, 55.

²⁵ *Ibid.*, 59.

учинио је то Конгрес Југословенског лекарског друштва, који је, тражећи измену члана 171-174 кривичног законика, захтевао бесплатан побачај за сиротињу. Конгрес је дао и препоруку о оснивању породичних саветовалишта.

За живот пун контраста и претенциозности, за сам крај коментара о листу *Жена и свет*, не одолевамо а да не представимо и мени „за свакидашњи живот“, који уредништво препоручује у рубрици „Белешке из домазлука“, у броју 4 за 1935. годину. Дакле, супа са ноклама од цигерица (за четири особе), сулц од свињске главе у малим калупима (пиктије), пуњена јаја, телећи котлети, говеђи језик на пољски начин, чешке кнедле уз језик, шприцкрофне, фина торта од „ораја“ и бисквит-торта. О реалности, толико.

Равне геометријске „дечачке форме“, које су симбол одевања ослобођене жене почетком двадесетих година, нису имале значајнијег утицаја до 1926. године, а и тада су кратка коса и сукња до колена углавном остали у оквирима елите и тржишне понуде великих градова, или као илустрација угледних часописа и за рекламу. Робусни едвардијански узор женствености, који су претходили рату, свој изглед дугују релативно слободном начину одевања, активном животу и израженом самопоуздању, као и значајним променама на културном, политичком и економском плану. Те *предратне представе о чулној женствености* утицале су на одлучан став и изглед женске фигуре у послератном периоду више него еманципација на кројачком плану, проистекла из масовног укључивања жена у производњу у току рата и активности покрета сифражеткиња. Гламур,

Сл. 9. На одмору, око 1935 (Музеј града Београда, Албум породице Барловац).

Figure 9. *On vacation*, c. 1935 (The Belgrade City Museum, Album of the Barlovac family).

Fig. 9. *En vacances*, c. 1935 (Musée de la ville de Belgrade, Album de la famille Barlovac).

који је подсећао на прошлост а суштински припадао узвишеној и сексуално зрелој дами белепока, представљао је критеријум модерности и током двадесетих година. То је и *прва компонента модерне женствености из периода између два рата* и одредница укупних друштвених промена на плану женске еманципације.²⁶

Друга компонента указује да се ради о далеко „[...] умеренијем утицају феномена ‚слободне жене‘ у контексту женске еманципације, па тако, **популарно значење, еманципације’ жена померено је у односу на идеје о социјалним и политичким правима које су пре 1914. године имале велики значај** (подвукла М. М.). Друштвена

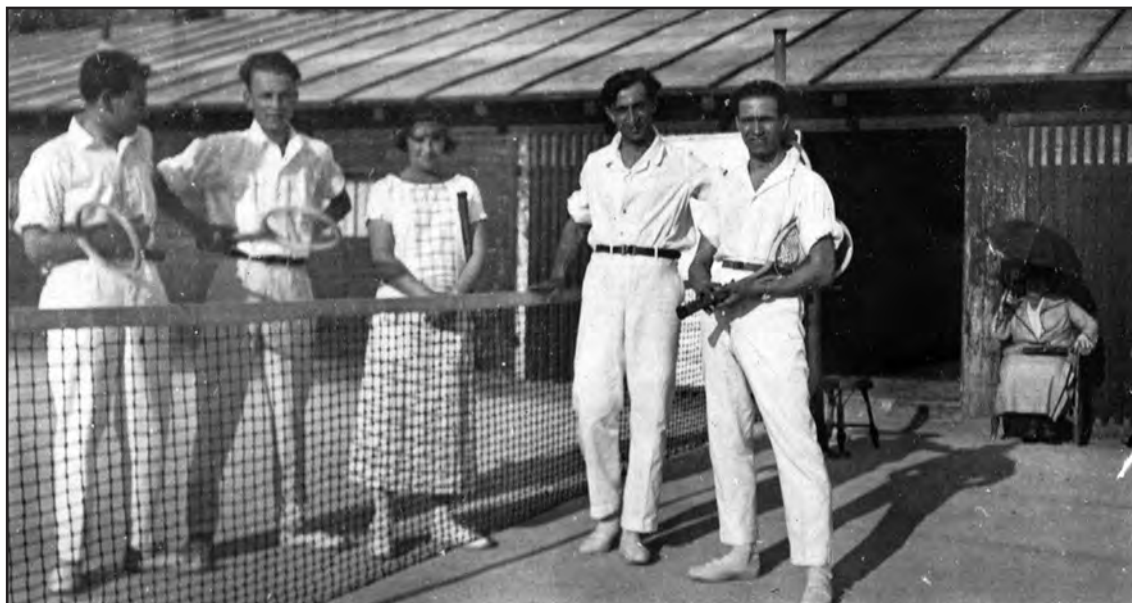
²⁶ Breward, Cristopher. *Op. cit.*, 181-225.

Сл. 10. На београдским улицама, 24. I 1937
(Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).

Figure 10. *On the streets of Belgrade, January 24, 1937*
(Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).

Fig. 10. *Dans les rues de Belgrade, 24. I 1937* (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

Сл. 11. На тениском игралишту, око 1930 (Музеј града Београда, Албум породице Барловац).

Figure 11. *On the tennis court, c. 1930* (The Belgrade City Museum, Album of the Barlovac family).

Fig. 11. *Sur le court de tennis, c. 1930* (Musée de la ville de Belgrade, Album de la famille Barlovac).

Сл. 12. На клупи у парку, око 1935 (Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).
Figure 12. On a park bench, c. 1935 (Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).
Fig. 12. Sur un banc du parc, c. 1935 (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

Сл. 13. На балу. Александар Симић, Београд, око 1935
(Приватно власништво: Прежа Милосављевић, Београд).
Figure 13. At the Ball. Aleksandar Simić, Belgrade, c. 1935
(Private propriety: Preža Milosavljević, Belgrade).
Fig. 13. Au bal. Aleksandar Simić, Belgrade, c. 1935 (Propriété privée: Preža Milosavljević, Belgrade).

еманципација – слобода да пију, пуше, па и да воде љубав [...] послужила је као замена за стабилнију економску слободу, а и онако је представљала могућност која се отвараола искључиво оној неколицини жена које су већ биле независне у социјалном и економском погледу“.²⁷

Такође, нови филмски појам модерне женствености, који је у први план истакао осећај за моћ и сврху, који су промовисали Едријен и Идит Хед (Adrian и Edith Head) за улоге филмских звезда из периода после 1935. године, Џоан Крафорд (Joan Crawford), Бет Дејвис (Bette Davis) и Барбаре Стенвик (Barbara Stanwick), трећа је компонента модела женствености представљеног у периоду између два рата.

Жена и свет је први прави женски часопис, конципиран на начин какви су женски листови, мање-више, и данас. Само првих неколико година излажења, до промене уредничког пара, лист је пласирао знатно израженију „традиционалну ноту“ у свом целокупном изгледу и текстовима (насловна страна посвећена пропагирању традиционалног костима, без обзира да ли се ради о познатој и угледној личности или оригиналној фотографији, потенцирање политичке и социјалне борбе жена, рад друштава). Подсећао је на врло модерну варијанту гласила женских друштава, али је било сасвим јасно да та концепција нема више везе са актуелном модерношћу. Нове уреднице, те 1930. године, пуном силином ће пласирати тај нови, модеран концепт,

оличен пре свега у снажном модном подражавању европских и светских кретања, отвореном и подстицајном контакту са својим читатељкама, којима неће бити ускраћен одговор ни на једно деликатно питање, и у модерној илустрацији.

Испод тог београдско/србијанско/југословенског гламура „ваљаће се и млети“ сва контрадикторност друштвене сцене која припада женама. Отуда и претенциозност, за коју нема показатеља да је могла бити опште-прихваћена, и реалност с којом се лист морао носити. Промене и нови медији су узимали под своје и усталасано југословенско друштво између два рата, па су се у септембру 1928. године, приликом боравка Светислава Петровића у Београду, жене бацале под његов аутомобил и цепале му одело.²⁸ Нимало не чуди, ако се има у виду да „[...] када је у питању култура радничке класе у периоду између 1860. и 1930. године, да су комичари, глумци и плесачи [...] представљали икону самозадовољне, ратоборне мужевности за ’заводнике’, [...] у исто време, уредно обријани градски чиновници у узаним оделима и добрим чизмама представљали су алтернативни узор ’елеганције’ за синове из породица средњих слојева“.²⁹

Феномен растућих очекивања – Revolution of Rising Expectations – кога су пратили појачани захтеви и очекивања на општем плану, као и емпатија и подражавање модела, нису мимоишли ни Београд/Србију/Југославију у међуратном периоду. Али, нова Револуција је била на помолу.

²⁷ „Through the Looking Glass“ [филм], BBC; Breward, Christopher. *Op. cit.*, 187.

²⁸ Marković, J. Predrag. *Op. cit.*, 89.

²⁹ Breward, Christopher. *Op. cit.*, 172.

Mirjana Menković*

**WOMEN'S PRESS AND THE CULT OF FEMININITY IN SERBIA
BETWEEN THE TWO WARS**
ŽENA I SVET magazine, or, on the Revolution of Rising Expectations

Summary

Žena i Svet (Woman and the World) is the first real women's magazine designed more or less in the same manner as women's magazines are made today. Only in the first few years of its publication, until the pair of editors changed, the magazine promoted a far more pronounced "traditional tone" in its appearance and its texts (the front page devoted to the promotion of traditional costume, regardless of whether at issue is a famous and reputable person or an original photograph, with emphasis on the political and social struggle of women, the work of societies). It looked like a very modern version of publications issued by women's societies, but it was quite clear that this concept no longer had anything to do with current modernity. In 1930, the new female editors quite forcefully promoted the new, modern concept, characterized primarily by the strong following up of European and world fashion trends, an open and stimulating contact with their readers who were not denied answers to even the most delicate questions, and by modern illustrations.

At first glance, the magazine *Žena i Svet* offered a picture of a simplified and excessively glamorous image of a woman following the fashion of the 1920s, dressed in a Chanel suit, with a tan acquired at a tennis court, comfortably lying back on a yacht and responding when called "little girl", an advertisement literally copied from Hollywood and *the Harpers Bazaar*. The magazine truly offered an incredible amount of information about dressing, a dictate which a broad circle of women was unlikely to be able to follow. *Žena i Svet* focused on the female elite part of the Yugoslav/Serbian population. However, the multitude of information, primarily about the activities of women's societies, shows that the reality of the context of ordinary life could not be avoided. This was quite certainly not the goal of the editorial staff, but its aim certainly was to create a women's magazine that will in no way lag behind the contemporary European press of the kind. And this is how it should be viewed.

During the period of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, the Kingdom of Yugoslavia, a relatively small number of women participated in the work of women's societies, the feminist organizations and the political associations, the trend that existed in the period before World War I.

* Mirjana Menković, ethnologist, The Ethnographic Museum in Belgrade.

It was predominantly women from upper classes who were engaged in the work of the humanitarian and the feminist associations, since this work also implied personal promotion, while political organizations were joined by women from other categories, mostly female workers and peasants. Activities of women's societies imply, primarily, humanitarian activities and cultural instruction (the opening of exhibitions, lectures, the translation of famous writers). Inclusion into the work of the international women's organizations provided new experiences which were further conveyed either through lectures or through texts published in women's magazines. All this was, quite understandably, insufficient to absorb the still unfavorable position of the majority of women.

Mirjana Menković*

**LA PRESSE FÉMININE ET LE CULTE DE LA FÉMINITÉ EN SERBIE DANS
LA PÉRIODE ENTRE LES DEUX GUERRES**

**La revue *ŽENA I SVET*, ou, de la Révolution des attentes croissantes (Revolution of
Rising Expectations)**

Résumé

La revue *Žena i svet* (La femme et le monde) est la première véritable revue féminine conçue telle que le sont aujourd'hui plus ou moins les publications féminines. Les premières années de sa parution, en fait jusqu'au changement du couple de rédaction, ce journal a placé une "note traditionnelle" dans son apparence ainsi que dans ses textes (la couverture consacrée à la popularisation du costume traditionnel, nonobstant qu'il s'agisse d'une personnalité en vue ou d'une photographie originale, l'insistance sur la lutte politique et sociale de la femme, les activités des associations). En fait, cette revue faisait penser à la variante très moderne des publications des associations de femmes mais il était clair que cette conception n'avait rien à voir avec la modernité actuelle. Les nouvelles rédactrices placent en 1930 une conception nouvelle, moderne, se distinguant avant tout par un suivi de la mode européenne et mondiale, un contact ouvert avec les lectrices auxquelles on n'hésite pas à répondre aux questions les plus délicates, et une illustration moderne.

La revue *Žena i svet*, à première vue, offre une image simplifiée et exagérément glamour de la femme qui suit la mode des années vingt, porte des costumes Chanel, se promène bronzée sur les courts de tennis, est confortablement installée sur les yachts et se retourne quand on l'appelle "fillette", en fait un calque des pin up d'Hollywood et des publicités du *Harper's Bazaar*. La revue offrira une quantité inimaginable d'informations sur le thème de la mode alors que rares étaient les femmes pouvant suivre un tel diktat. *Žena i svet* se consacre à l'élite féminine yougoslave/serbe cependant la profusion d'informations, avant tout sur les activités des associations de femmes, fera ressortir qu'on ne peut contourner la réalité de la vie. Cela ne sera pas en soi son objectif, mais la rédaction aura certainement l'intention de créer une revue féminine qui ne restera en rien derrière la presse européenne contemporaine de ce type, et c'est sous cet angle qu'il convient de considérer sa conception.

Pendant la période du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes, du Royaume de Yougoslavie, un nombre restreint de femmes participera aux activités des sociétés de femmes, des organisations féministes et associations politiques, tendance que l'on observera aussi avant la Première guerre mondiale. Ce sont les femmes des classes supérieures qui se distinguent par leurs activités

* Mirjana Menković, ethnologue, Musée ethnographique de Belgrade.

dans les associations humanitaires et féministes car cela sous-entend aussi une promotion personnelle alors que les organisations politiques rassemblent plutôt les femmes des autres catégories, principalement les ouvrières et les paysannes. Les activités des associations de femmes sous-entendent avant tout une action humanitaire et une instruction culturelle (le vernissage d'expositions, l'organisation de conférences, la traduction des œuvres d'auteurs connus). En s'incluant aux activités des organisations féminines internationales, on acquiert de nouvelles expériences qui se transmettent soit par le biais de conférences soit de la publication de textes dans les revues féminines. Tout cela, il va de soit, n'a pas suffi à amortir la position très défavorable de la majorité des femmes.

ЛИТЕРАТУРА

- *Аутомобил у Београду 1918–1941*, [каталог изложбе], (Београд, Историјски архив Београда, 2002).
- **Breward, Christopher**. *The Culture of Fashion: A New History of Fashionable Dress* (Manchester and New York, Manchester University Press, 1995).
- **Laver, J.** *Costume and Fashion: A Concise History* (London, Thames and Hudson Inc., 1995).
- **Marković, Predrag J.** *Beograd i Evropa 1918-1941: evropski uticaji na proces modernizacije Beograda* (Beograd, 1992).
- **Петровић, Едит**. „Култура женствености“, *Етнолошке свеске* 6 (Београд, 1985).
- **Поповић, Бојана**. *Мода у Београду 1918-1941*, [каталог изложбе], (Београд, Музеј примењене уметности, 2000).
- **Прошић-Дворнић, Мирјана**. *Одевање у Београду од 1878. до 1915. године* [необјављена докторска дисертација], (Београд, Филозофски факултет, 1984).
- *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2 (Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 1998).
- *The Cutting Edge: 50 Years of British Fashion 1947-1997* (London, Victoria and Albert Museum, 1996).